

KÉT VILÁG ÉS MÉGIS EGY

Hemingway és Saroyan. Két fogalom, két nagy név a világirodalomban. Véletlenül kerültek így egymás mellé, történetesen mindkettőnek most jelent meg szerb nyelven elbeszéléskötete, az egyiknek Novellák, a másiknak Öt érett körte címen. De e két író egyébként is egymás mellé állítható, mert habár két külön világ, mégis egy, noha mindkettő más, mégis rokon. Mindkettő másképp modern. Különböző utakon haladnak, érdeklődési körük is más. Hemingwaynél a sajátos típusú hemingwayi hősök állnak előtérben, Saroyannál pedig a világ. Az egyik azt mutatja meg, hogy mennyi tragédia szorul az emberekbe, a másik azt, hogy mennyi tragédia van a világon, mennyire ráfekszik a világ az emberekre.

Hemingway annak az amerikai írógenerációnak a tagja, amelyet az első világháború, az Európával való találkozás kizökkentett a kerékvágásból és többé nem tudta megtalálni önmagát és helyét a világban. Egy nagy lendületben, erejének, demokratizmusának teljében lévő országból jöttek, tele illúzióval, naivitással. És egyenesen a világháborúba csöppentek. Rá kellett jönniök, hogy a világ más, mint ahogy elgondolták, hogy pusztítás, embertelenség, szörnyűségek vannak benne, hogy a világ az embe-

rektől függetlenül halad, átgázol az embereken. Az illúziók egyszerre összeomlottak, köztük a cipőtisztítóból lett milliomosok hazájának az az illúziója is, hogy az ember maga formálja a sorsát. Egyszerre jött a hideg zuhany, és nem volt meg, mint Európában a romantika, kiábrándulás és realizmus lassú átmenete. Idegen világba kerültek, nem tudtak beleilleszkedni, kivülállók maradtak, akik nem örülnek, nem lelkesednek, de nem is fájlalják azt, ami környezetüknek fáj. Hogy tragédiájuk még teljesebb legyen, amikor visszakerültek Amerikába, az otthon hagyott hazát sem találták meg. Nemcsak azért, mert közben megváltozott, hanem azért is, mert most már másképp látták a világot, a naív gyermekkor világát soha többé nem találták meg. Így rekedtek két világ közé, sehova sem tartozva, mindenből kirekesztve, sehol örömet, fájdalmat, tennivalót nem találva. Cél, eszmény, tevékenység nélkül csak egy maradt szá mukra: az új világ pénzével minden munkától felmentve valahogy leélni életüket, elverni az időt. Ezért üresek, fásultak, mindenbe belefáradtak. És belőlük lesznek a Hemingway-hősök. Emberek, akik csak úgy lézengenek a világban, hiába hajszolják az élvezeteket, hiába vetik magukat italba, szerelembe, hiá-

ba utaznak, keresik az izgalmakat, mindenütt rosszul érzik magukat. Emberek, akik veszekednek egymással, kínozzák egymást, mert elégedetlenek önmagukkal, és eltűrik egymást, mert úgyis mindegy. Ez a kettő együtt adja, hogy szinte fájón közömbösek, minden szinte bántóan hidegen hagyja őket.

Nincs is más a Hemingway-novellákban, mint ezeknek a hősöknek felvillantása. Megrajzolásuk a lényeg. Legfeljebb ebben a keretben még egy-egy sajátos probléma. Például azé az asszonyé, akinek a jövedelme biztosítja a gondtalan életet, utazgatást, csak hazát, ott-hont nem adhat neki, valamit, ahová tartozzék, s mivel a meghitt otthoni zúgból, a családi életből semmi sem lehet, legalább egy macskát akar; vagy azé a férfié, aki kiszakadt az emberi közösségből, nagyon egyedül van s hogy ettől az egyedülléttől szabaduljon, levelet ír első szerelmének, azután az első prostitúált miatt összevelekszik egy katonával; vagy azoké a prostituáltaké, akik a valóság elől az emlékek, az álmok, vágyak külön világába menekülnek. A probléma a tragédia azonban mindig a hősökben él, beléjük zárva, úgyhogy a világ csak keret. Mert ezek a Hemingway-hősök annyira el vannak foglalva önmagukkal, hogy alig látnak a világból valamit, annyira ki vannak rekesztve mindenből, hogy tátong körülöttük a semmi, amelynek még a miatyánkját is meg tudta alkotni Hemingway. Csak fejlődésének utolsó szakaszában alakulnak ki a Hemingway-szimbólumok, kinyilatkoztatva: mégis csak a világban élő emberek ezek. A szimbólumok kibontakozása a matador novellákban, indul meg: az élet állandóan megismétlődő küzdelem, amely előbb-utóbb vereséggel végződik, hogy aztán „Az öregember és a tenger” című elbeszélésben kristály tisztán álljon előttünk a világ és az ember egész viszonyát felölelő szimbólum: az ember küzd, harcol

minden erejével, és amikor győz, akkor verik le, sőt ami még tragikusabb, akkor jön rá, hogy nem is volt érdemes küzdeni és akkor már nem is bánja, mert a küzdelemben úgy belefáradt, hogy csak egy vágya van: megpihenni.

Saroyan egész más úton halad. Nála nem a hősök, hanem a világ van az előtérben. Nem abból ered minden, hogy a hősök fáradtak, fásultak, sehol sem találják helyüket, hanem maga a világ a világ és unalmas; nem abból erednek a problémák, hogy az emberek teljesen önmagukba zárkóztak a világ elől, hanem abból, hogy a világ mindenhova betör, szétrombolja az illúziókat. Ebben a világban az emberek nem közömbösek, nem az a tragédiájuk, hogy egykedvűen fogadnak mindent. Saroyan világában az emberek szenvednek. Vagy azért, mert nem értik a világ jelenségeit, mint az a kis tanítónő, aki sehogyszem tudja megérteni, miért kell az olasz és néger gyerekeknek összevekedniük, mert Mussolini megtámadta Abesszíniát, miért kell annak a kis olasz fiúnak népe egész kisémmizettségeért, élete és szülei minden bajáért kárpotlást találnia abban, hogy az olaszok elfoglalták Addisz Abebát, és miért kell annak a néger kisgyerekek faja egész tragédiája beteljesülését látni benne, miért nem tudnak szépen együttélni az emberek és a gyerekek? Vagy azért, mert úgy érzik, az egész világ ellenük van, mert olyan, hogy az ember állandóan a tigris torkába dugja a fejét és soha sem tudja, mikor csukódik össze a tigris szája, mert az élet olyan, hogy legszívesebben elmennének, nekivágnának mást, jobbat keresni, mert az apró gondok, bajok, a hétköznapiok megmérgezik az életüket, mint azét a fiatalemberét, aki hosszas távollét után hazatér örül az ismerős utcáknak, még a hazai víz is külön örömet, minden régi ismerős valóságos lelkesedést vált ki és már előre örül a családjával való találkozásnak,

mégis, amikor megtalálja házukat, nem tud bemenni, hanem visszafordul, mert eszébe jut az az élet, amit itt élt, ami elkergette innen. Vagy azért, mert világok omlanak össze bennük, mint abban a kisiúban, aki azt hitte, elég csak valamit kívánni, valamire nagyon vágnyi és máris joga van rá, aki azt hitte, joga van, a körtékre, mert az ő szeme érlette meg őket, mert olyan ízesek, zamatosak.

Saroyannak más a viszonya is hőseihez. Nem kívülről nézi őket, nem hagyja őket magukra, mint Hemingway, hanem együtt érez velük. Előszörban a szenvedő embereket látja bennük, embereket, akik nevetnek, amikor sírniok kellene és nevetnek, hogy ne kelljen sírniok. Saroyan megérti szenvedésüket, de bámulja is az embert, aki még ilyen körülmények között is csodákat tud csinálni. Legerősebb mégis az együtt érzés benne, a megértés: az élet legapróbb mozzanata sem kerüli el figyelmét, apróságokból egész embert, egész világot tud formálni, két fiatal szerelmében az egész életet tükrözi minden tragédiájával és örömével, úgy, ahogy senki más.

Ezek a tartalmi elemek hozzák magukkal, hogy a két író formája is szinte ellentétes. Hemingway mindig kívül áll elbeszélésein, Saroyan sohasem. Hemingwaynél az a fontos, amit közvetlen mond, ami a „keményre főtt próza” hidegsége alatt van, Saroyan pedig mindig közvetlenül kimondja, amit akar, a történet, a közvetlen mondanivaló is csak alkalom arra, hogy közbe-

szúrhassa véleményét a világról, az emberekről. Hemingwaynél még a szimbólumok is hidegek, kökeményre formáltak, végig megvan a ketős ábrázolás a felső: hétköznapi, igénytelen, látszólag semmitmondó történet és az alsó: az emberek nagy problémái, a felső: hideg közömbösség, és az alsó: élő emberi tragédiák. Saroyán szakít a „keményre főtt” prózával, közvetlenül mesél, szabadon csatangol, elmélkedik, filozofál, véleményt mond, el-elkalandozik, nem ismer semmilyen szabályt, csak egy célt: minél közvetlenebbül, az irodalmi ábrázolás béklyóitól minél mentesebben elmondani, amit akar.

Mégis rokon két világ, rokon két író ez. Van valami, ami minden ellentét, különbözőség ellenére egymás mellé állítja őket. És így derül ki, hogy mennyire tévednek azok, akik pusztán a formában látják a „modern”-t. Itt van két író, aki gyökerében ellentétes módon formálja meg mondanivalóját, el sem lehet képzelni ellenkezőbb formaelemeket, stílust, mégis mind a kettő egyformán „modern”. Közel hozza őket egymáshoz, hogy mindkét író modern, gondolkodó, problémás ember, aki nem a múlt naiv, kiegyensúlyozott, nyugodt életszemléletével látja a világot. Ezért rokon az a világ, amelyet látnak, a világ, amelyben az ember mind nehezebben találja meg helyét, amelyben szenved az ember s amely mindjobban megéri a megváltoztatásra. Az teszi őket „modernné”, ahogy a világot látják és magyarázzák.